

بنیاد سنج انقلاب اسلامی
حساب ۱۰۰ امام (ره)

معاونت عمران روستایی
دفتر برنامه‌ریزی و هماهنگی طرح‌ها

برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی چهارچوب نظری و عملیاتی برای ایران

هاشم داداش‌پور / دانشیار دانشگاه تربیت مدرس
مهدی علی‌دادی / پژوهشگر برنامه‌ریزی محلی

زمستان ۱۳۹۸

سرشناسه	: داداش پور، هاشم، ۱۳۴۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی چهارچوب نظری و عملیاتی برای ایران / هاشم داداش پور، مهدی علی دادی.
مشخصات نشر	: تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۳۵۱ ص: مصور، جدول
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۰۵۴۰۲-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۳۳-۳۳۵.
موضوع	: عمران روستایی - ایران - برنامه‌ریزی
موضوع	: Rural development -- Iran -- planning
موضوع	: عمران روستایی - ایران - مدیریت
موضوع	: Rural development -- Iran -- Management
سناسه روده	: علی دادی، مهدی، ۱۳۷۰ -
شماره افزوده	: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
رده بندی کنگر	: HN۴۹
رده بندی دی سی	: ۳۰۷/۱۴۲۰۹۵۵
شماره کتابشناختی	: ۶۰۴۳۲۰

برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی چهارچوب نظری و عملیاتی برای ایران

نویسندگان: هاشم داداش پور، دانشیار دانشگاه تربیت مدرس

مهدی علی دادی / روهشگر برنامه‌ریزی منطقه‌ای

ناشر: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

طراحی روی جلد و صفحه‌را: علی عرابی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نشر آریانا

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شماره شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۰۵۴۰-۲-۶

بها: ۳۰۰,۰۰۰ ریال

تمامی حقوق مربوط به این کتاب محفوظ و متعلق به بنیاد مسکن انقلاب اسلامی می‌باشد.

تهران - خ دکتر فاطمی - شماره‌ی ۲۷۱ - صندوق پستی ۴۹۱۳/۱۵۸۷۵

تلفن: ۸۸۹۵۵۹۴۵ / دورنگار: ۸۹۹۵۵۹۳۳

نشانی سایت: www.bonyadmaskan.ir

لطفاً کلیه‌ی انتقادات و نقطه‌نظرات اصلاحی خود را به نشانی

publish@bonyadmaskan.ir با ذکر نام کتاب و شماره‌ی صفحه ارسال نمایید.

فهرست مطالب

۱۳	پیشگفتار
۱۵	فصل اول: شالوده‌های برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۳۱	فصل دوم: مفاهیم بنیادی برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۳۳	۱-۲. مقدمه
۳۳	۲-۲. مفاهیم بنیادی برنامه‌ریزی
۳۳	۲-۲-۱. مفاهیم
۳۷	۲-۲-۲. برنامه‌ریزی
۴۱	۲-۲-۳. برنامه‌ریزی فضایی
۴۲	۲-۲-۴. توسعه
۴۴	۲-۲-۵. برنامه‌ریزی توسعه‌ی محلی
۴۵	۲-۲-۶. برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۴۷	۲-۳. عقلانیت در برنامه‌ریزی
۴۹	۲-۳-۱. عقلانیت ابزاری
۵۰	۲-۳-۲. عقلانیت ارتباطی
۵۱	۲-۳-۳. عقلانیت فضایی
۵۲	۲-۳-۴. عقلانیت ارزشی
۵۲	۲-۳-۵. عقلانیت راهبردی
۵۲	۲-۳-۶. عقلانیت انتقادی
۵۳	۲-۴. پارادایم در برنامه‌ریزی
۵۵	فصل سوم: رویکرد جامع-عقلانی تخصصی به برنامه‌ریزی سیاسی-اجتماعی
۵۷	۳-۱. مقدمه
۵۹	۳-۲. سیر تحول تاریخی
۵۹	۳-۲-۱. دوره‌ی اول
۶۰	۳-۲-۲. دوره‌ی دوم
۶۴	۳-۲-۳. دوره‌ی سوم
۶۷	۳-۳. ویژگی‌های تمایزبخش
۷۰	۳-۳-۱. عقلانیت حاکم بر برنامه‌ریزی
۷۱	۳-۳-۲. فرآیند برنامه‌ریزی
۷۲	۳-۳-۳. محتواهای برنامه‌ریزی
۷۳	۳-۳-۴. نقش برنامه‌ریز

۷۵	فصل چهارم: رویکرد سلسله‌مراتبی به شبکه‌ای
۷۷	۴-۱. مقدمه
۸۰	۴-۲. سیر تحول تاریخی
۸۱	۴-۲-۱. دوره‌ی اول
۸۳	۴-۲-۲. دوره‌ی دوم
۸۵	۴-۲-۳. دوره‌ی سوم
۸۶	۴-۳. ویژگی‌های تمایزبخش
۸۷	۴-۳-۱. فضای مکان‌ها در برابر فضای جریان‌ها
۸۸	۴-۳-۲. مرکزیت مکانی در برابر مرکزیت شبکه‌ای
۸۹	۴-۳-۳. روابط عمودی یک‌طرفه در برابر روابط افقی دوطرفه
۹۰	۴-۳-۱. رقابت سلسله‌مراتبی در برابر هم‌افزایی شبکه‌ای
۹۱	۴-۳-۲. الگوی توسعه‌ی متمرکز در برابر الگوی غیرمتمرکز
۹۷	فصل پنجم: از رویکرد فضایی سنتی (برنامه‌ریزی کاربری زمین) به برنامه‌ریزی فضایی راهبردی
۹۹	۵-۱. مقدمه
۱۰۲	۵-۲. سیر تحول تاریخی
۱۰۲	۵-۲-۱. دوره‌ی اول
۱۰۵	۵-۲-۲. دوره‌ی دوم
۱۰۷	۵-۲-۳. دوره‌ی سوم
۱۱۰	۵-۳. ویژگی‌های تمایزبخش
۱۱۱	۵-۳-۱. فرآیند برنامه‌ریزی
۱۱۲	۵-۳-۲. شمولیت موضوعات برنامه‌ریزی
۱۱۳	۵-۳-۳. هنجارهای برنامه‌ریزی
۱۱۳	۵-۳-۴. برنامه‌ریزی چندسطحی
۱۱۴	۵-۳-۵. مشارکت در برنامه‌ریزی
۱۱۷	فصل ششم: اصل یکپارچگی
۱۱۹	۶-۱. مقدمه
۱۲۰	۶-۲. مفاهیم
۱۲۱	۶-۳. مؤلفه‌ها
۱۲۴	۶-۳-۱. یکپارچگی بخشی
۱۲۶	۶-۳-۲. یکپارچگی نهادی-سازمانی
۱۲۸	۶-۳-۳. یکپارچگی فضایی و زیرساختی
۱۳۰	۶-۳-۴. یکپارچگی برنامه‌ریزی
۱۳۲	۶-۴. متغیرها و شاخص‌های سنجش یکپارچگی
۱۳۲	۶-۴-۱. توضیح روش‌های تحلیل، تبیین و ادراک ساختار فضایی ریخت‌شناسی-عملکردی و روابط...
۱۳۶	۶-۴-۲. روش‌های تحلیل، تبیین و ادراک ساختار فضایی شبکه‌های ارتباطی و جریان‌ها
۱۳۶	۶-۴-۳. روش تحلیل همگرایی و واگرایی سیاستی و اجرایی نهادها
۱۳۷	۶-۴-۴. تشریح روش‌های ادراک همگرایی سازمانی در سیاست‌گذاری و اجرا

فصل هفتم: اصل حکمروایی محلی

۱۳۹	
۱۴۱	۷-۱. مقدمه
۱۴۲	۷-۲. مفاهیم
۱۴۴	۷-۳. مؤلفه‌های حکمروایی محلی
۱۴۵	۷-۳-۱. تمرکززدایی
۱۵۴	۷-۴. متغیرها و شاخص‌های سنجش حکمروایی محلی
۱۵۴	۷-۴-۱. تبیین و ادراک ظرفیت‌های مشارکتی مردم
۱۵۵	۷-۴-۲. تبیین و ادراک عملکرد نهادهای محلی رسمی و غیررسمی
۱۵۵	۷-۴-۳. تبیین و ادراک قدرت نهادهای محلی برای مشارکت در سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌ها

فصل هشتم: اصل عدالت فضایی

۱۵۷	
۱۵۹	۸-۱. مقدمه
۱۶۱	۸-۲. مفاهیم
۱۶۳	۸-۳. مؤلفه‌ها
۱۶۴	۸-۳-۱. عدالت توزیعی
۱۶۴	۸-۳-۲. عدالت رویی
۱۶۵	۸-۴. متغیرها و شاخص‌های سنجش عدالت فضایی
۱۶۵	۸-۴-۱. دسترسی و توزیع منابع خدمات، زیرساخت‌ها و منابع
۱۶۸	۸-۴-۲. تبیین و ادراک عدالت رویی از منظر تصمیم‌گیری و اجرا

فصل نهم: اصل انسجام اجتماعی

۱۶۹	
۱۷۱	۹-۱. مقدمه
۱۷۲	۹-۲. مفاهیم
۱۷۵	۹-۳. مؤلفه‌ها
۱۷۷	۹-۳-۱. برخورداری و محرومیت
۱۷۹	۹-۳-۲. ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی
۱۸۰	۹-۳-۳. شبکه‌ی روابط و مشروعیت نهادها
۱۸۱	۹-۳-۴. حس تعلق و مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۱۸۲	۹-۴. متغیرها و شاخص‌های سنجش انسجام اجتماعی
۱۸۲	۹-۴-۱. تبیین و ادراک نظام توزیع فضایی پدیده‌ها
۱۸۳	۹-۴-۲. تبیین و ادراک عوامل توزیع ناعادلانه و محرومیت‌ها
۱۸۴	۹-۴-۳. تبیین و ادراک ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی
۱۸۴	۹-۴-۴. تبیین و ادراک پهنه‌بندی فضایی اجتماعی و فرهنگی
۱۸۵	۹-۴-۵. تبیین و ادراک تعارضات و اشتراکات، واگرایی و همگرایی اجتماعی و فرهنگی
۱۸۶	۹-۴-۶. تبیین و ادراک شبکه‌ی روابط مردمی، مردم با نهادها، بین‌سازمانی
۱۸۷	۹-۴-۷. تبیین و ادراک هم‌پیوندی روابط، مشروعیت و اثرگذاری آنها
۱۸۸	۹-۴-۸. تبیین و ادراک مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۱۹۰	۹-۴-۹. تبیین و ادراک تعلق خاطر به مکان‌ها و ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی
۱۹۰	۹-۴-۱۰. تبیین و ادراک نیروهای اصلی بالقوه‌ی اثرگذار بر انسجام اجتماعی

۱۹۳	فصل دهم: اصل اقتصاد درونزای محلی
۱۹۵	۱-۱. مقدمه
۱۹۶	۱-۲. مفاهیم
۱۹۸	۱-۳. مؤلفه‌ها
۲۰۰	۱-۳-۱. بسیج منابع محلی
۲۰۱	۱-۳-۲. شبکه‌سازی و تکمیل‌کنندگی
۲۰۴	۱-۳-۳. نوآوری، یادگیری و رقابت‌پذیری محلی
۲۰۷	۱-۳-۴. چهارچوب‌های نهادی محلی
۲۰۸	۱-۴. متغیرها و شاخص‌های سنجش
۲۰۹	۱-۴-۱. توضیح و تشریح توزیع فضایی فعالیت‌ها
۲۰۹	۱-۴-۲. توضیح تشریح توزیع فضایی و وضعیت نیروی انسانی
۲۰۹	۱-۴-۳. جمع و تشریح منابع درآمدی و مصرفی
۲۱۰	۱-۴-۴. تشریح روش‌های تحلیل دانش‌های رسمی و ضمنی
۲۱۱	۱-۴-۵. روش‌های تحلیل دست‌های اقتصادی درونی و برون‌منطقه‌ای و مزیت‌های اقتصادی
۲۱۲	۱-۴-۶. توضیح روش‌های تعیین روابط فعالیت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی
۲۱۲	۱-۴-۷. تشریح روش‌های تحلیل آوری در اقتصاد محلی
۲۱۳	۱-۴-۸. روش‌های تحلیل قاعده‌پذیری محلی
۲۱۴	۱-۴-۹. تشریح روش‌های ادراک بلیت‌های انشی و نوآوری در خوشه‌های فعالیتی
۲۱۴	۱-۴-۱۰. روش‌های تحلیل نهادی اقتصادی
۲۱۷	فصل یازدهم: اصل تعادل اکولوژیک
۲۱۹	۱-۱۱. مقدمه
۲۲۰	۲-۱۱. مفاهیم
۲۲۲	۳-۱۱. مؤلفه‌ها
۲۲۴	۱-۳-۱۱. ارزیابی اکوسیستم
۲۲۴	۲-۳-۱۱. ظرفیت‌های اکولوژیکی
۲۲۵	۳-۳-۱۱. آسیب‌پذیری اکولوژیکی
۲۲۷	۴-۳-۱۱. متغیرها و شاخص‌های سنجش تعادل اکولوژیک
۲۲۷	۱-۴-۱۱. تعریف مناطق چهارگانه‌ی زیست‌محیطی و نمایش پوشش و کاربری‌های محلی
۲۲۸	۲-۴-۱۱. تحلیل ساختار و عملکردهای سیمای سرزمین
۲۳۲	۳-۴-۱۱. توضیح و تبیین تحولات سیمای سرزمین در طی زمان
۲۳۲	۴-۴-۱۱. شناسایی و تبیین خدمات اقتصادی اکوسیستم
۲۳۳	۵-۴-۱۱. تبیین خدمات اجتماعی-فرهنگی اکوسیستم
۲۳۳	۶-۴-۱۱. تبیین خدمات اکولوژیکی اکوسیستم
۲۳۴	۷-۴-۱۱. محاسبه‌ی ارزش کل خدمات اکوسیستم
۲۳۹	۸-۴-۱۱. روش‌های بررسی آسیب‌پذیری اکولوژیک
۲۴۰	۹-۴-۱۱. تبیین تهدیدها و مخاطرات طبیعی و انسانی
۲۴۰	۱۰-۴-۱۱. چگونگی به‌هم‌بندی حساسیت‌ها (مخاطرات) و آسیب‌پذیری‌های اکولوژیک
۲۴۱	۱۱-۴-۱۱. فهم و ادراک مسائل کلیدی و نیروهای اثرگذار بر ظرفیت‌ها و ...

۲۴۴	فصل دوازدهم: چهارچوب برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی در ایران
۲۴۵	۱-۱۲. مقدمه
۲۴۶	۲-۱۲. نقد تحولات نظری برنامه‌ریزی
۲۵۱	۳-۱۲. نقد فضای برنامه‌ریزی در مقیاس محلی کشور
۲۵۲	۱-۳-۱۲. نقد فضای برنامه‌ریزی در سطح محلی
۲۵۳	۲-۳-۱۲. مسائل و مشکلات وضع موجود نواحی محلی کشور
۲۵۵	۳-۳-۱۲. سیاست‌های کلان اسناد فرادست توسعه‌ی محلی
۲۵۷	۴-۱۲. عقلانیت حاکم بر برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۲۶۰	۵-۱۲. چهارچوب نظری برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۲۶۸	۱-۵-۱۲. اصول برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۲۷۱	۵-۱۲. یکپارچگی
۲۷۳	۳-۵-۱۲. کمروایی محلی
۲۷۴	۴-۵-۱۲. انسجام اجتماعی
۲۷۵	۵-۵-۱۲. اقتصاد درونزا: حلی
۲۷۷	۶-۵-۱۲. تعادل اکولوژیک
۲۷۸	۶-۱۲. کاربری برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۲۸۶	۷-۱۲. جمع‌بندی
۲۸۷	فصل سیزدهم: شیوه‌نامه‌ی عملیاتی برنامه‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه‌ی محلی
۲۸۹	۱-۱۳. مقدمه
۲۹۶	۲-۱۳. توصیف، تحلیل، تبیین و تفهم
۲۹۶	۱-۲-۱۳. توصیف، تحلیل، تبیین و تفهم اصل یکپارچگی
۳۰۰	۲-۲-۱۳. توصیف، تحلیل، تبیین و تفهم اصل حکم‌رایی محلی
۳۰۲	۳-۲-۱۳. توصیف، تحلیل، تبیین و تفهم اصل انسجام اجتماعی
۳۰۵	۴-۲-۱۳. توصیف، تحلیل، تبیین و تفهم اصل اقتصاد درونزا
۳۰۹	۵-۲-۱۳. توصیف، تحلیل، تبیین و تفهم اصل تعادل اکولوژیک
۳۱۱	۳-۱۳. آینده‌نگاری، راهبرد و سیاست
۳۱۲	۱-۳-۱۳. آینده‌نگاری
۳۱۹	۲-۳-۱۳. راهبردها
۳۲۱	۳-۳-۱۳. سیاست
۳۲۶	۴-۱۳. پایش و ارزیابی
۳۲۸	۱-۴-۱۳. پایش
۳۳۱	۵-۱۳. مدیریت اجرا
۳۳۳	منابع و مأخذ
۳۳۵	منابع

پیشگفتار

برنامه‌ریزی توسعه سکونتگاه‌های روستایی کشور، در سطوح مختلف فضایی بویژه سطح ناحیه‌ای و محلی، و تدوین چارچوب نظری - عملی آن، یکی از دغدغه‌های مهم بنیاد مسکن انقلاب اسلامی است که زمینه‌های آن به اواسط دهه ۱۳۶۰ بر می‌گردد؛ زمانی که، این نهاد در کنار مباحث «عمران» به ضرورت توجه به «توسعه» مبتنی بر نگرش مکانی - فضایی پی برده بود. در این راستا، بنیاد مسکن با توجه به تحولات جدید رخ داده در روستاهای کشور از یک‌طرف و حوزه اندیشه‌ای برنامه‌ریزی توسعه از طرف دیگر، تصمیم به ارائه نگاهی جدید در قالب «طرح توسعه پایدار منظومه روستایی» گرفت. این اقدام مهم روستایی داد، مگر با تدوین ادبیاتی که بتواند مبنای نظری و پشتوانه علمی طرح قرار گیرد. بدین منظور از اس‌مانی، برنامه‌ریزی توسعه یکپارچه محلی است که در قالب کتاب حاضر تدوین و منتشر شده است.

در این ادبیات، برنامه‌ریزی توسعه یکپارچه محلی، کنشی هنجارمند مردمی و فضایی است که در برگیرنده همه نیروهای اثرگذار بر توسعه محلی، موضوعات مرتبط با برنامه‌ریزی را در مقیاس محلی به لحاظ عملیاتی امکان‌پذیر می‌سازد. در راستای این نگاه، با اتکاء به عقلانیت ارزشی، انتقادی، ارتباطی، فضایی، راهبردی و ابزاری چارچوب نظری - عملی توسعه مبتنی بر اصولی چون: تعادل اکولوژیک، انسجام اجتماعی، اقتصاد درونزای محلی، یکپارچگی، عدالت فضایی و حکمروایی محلی ارائه شده است.

انتشار این کتاب که در قالب سیزده مبحث تنظیم گردیده، برهون رهنمودها و مساعی مجموعه‌ای از علاقمندان به مباحث توسعه و عمران روستایی کشور است. از آن‌رو، ضروری است از جناب آقای مهندس محمدرضا شاملو معاونت عمران روستایی که با راهنمایی‌های بدبرانه خود بر غنای محتوایی کتاب افزودند، همچنین از آقای دکتر فرهاد عزیزپور (عضو هیأت علمی دانشگاه خوارزمی) و سرکار خانم دکتر صدیقه حسینی حاصل که نظارت علمی مطالعات را عهده‌دار بودند، از مدیران و همکاران دفاتر حوزه معاونت عمران روستایی، از مجری مطالعه آقای دکتر هاشم داداش‌پور (عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس) و آقای مهدی علی دادی همکار ایشان و نیز سرکار خانم مهندس فاطمه کرد که نظارت و پیگیری مطالعات را عهده‌دار بودند، صمیمانه سپاسگزاری نماید.

امید است با انتشار این کتاب، امکان ارائه یافته‌ها و دستاوردهای بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به جامعه علمی و دانشگاهی و علاقمندان مباحث توسعه روستایی فراهم آید.

غلامرضا مجیدی

مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی و هماهنگی طرح‌ها